

Az anyaságról másképp – az egyetértés útján

A nők és férfiak társadalmi egyenlőségéről különféle nézeteket vallók ültek le egy asztalhoz október 2-án a Friedrich-Ebert-Stiftung által szervezett konferencián annak érdekében, hogy az anyaság kérdéséről folytassanak a megszokottól eltérő párbeszédet.

A mostani vita egy februárban újtára indított vitasorozat harmadik állomása, amit a már több országban folyó gender-vita, a transznacionális jelenséggé fejlődött genderellenes mozgalmak kapcsán kezdeményezett az alapítvány. Kísérletet tett arra, hogy megértsük, miért vált ki indulatokat a nemek társadalmi egyenlőségének kérdése számos országban, és hogy hogyan őrizhetők meg a társadalmi párbeszéd lehetőségei. A számtalan pozitív visszajelzés miatt született az a döntés, hogy megőrizzük ezt a ritka, talán egyedülálló teret, ahol a nők és férfiak társadalmi szerepeiről eltérően gondolkodók együtt ülnek, és próbálják meghallani egymást. Minderről *Kováts Eszter*, a Friedrich-Ebert-Stiftung projektvezetője, a konferencia szervezője beszélt megnyitó előadásában, aki szerint időről időre össze kell ülnünk, meg kell hallgatnunk egymást, különben maradunk párhuzamos valóságainkban, és az a köztünk lévő távolságot növeli. Léteznek politikai és intézményes részérdekek, amelyek érdekeltté tehetnek ennek a távolságnak a fenntartásában és növelésében, de ezeken túllátva meggyőződésünk, hogy hosszabb távon csak azzal nyerhetünk, ha képesek vagyunk meghallgatni és meghallani egymást. Abbéli reményében szervezett – ezúttal az anyaság kérdését helyezve a középpontba - újabb vitaestet, hogy ez is egy olyan alkalom, ahol tovább mélyíthetjük a dialógust.

Pető Andrea, a Közép-Európai Egyetem docense, a konferencia moderátora is a mások véleményének figyelembevételére hívta fel a figyelmet. Két elméleti fogalmat vezetett be: Először a Beatrix Campbell nevéhez fűződő neopatriarchális neoliberalizmust, ami „egy csúnya kifejezés egy csúnya megegyezésre”. Campbell a fogalmat a Kelet-Európában 1989 után kialakuló társadalompolitikára használta, amely szerint a korábbi egyenlősítő szociálpolitikát felülírta egy olyan „neoliberális deal”, amelynek eredményeképpen az anyaság problémává vált, és az egyenlőségi szabályozások a munkahelyre összpontosultak.

A másik fogalom a nagyon komplex maternalizmus, amit Lisa Brush a következőképpen használ: „feminizmus a nehéz időkre”. Mit jelenthet, milyen értékeket és lehetőségeket hordoz az anyaság fogalma?

Miért fontos, hogy ebben a neopatriarchális neoliberális rendszerben újragondoljuk a maternalizmust? – tette fel a kérdés *Pető Andrea*. Azért, mert létezik egy szélsőjobboldali kihívás, amely ugyanazt a teret célozza meg, mint a konzervatív családpolitika, s ugyanúgy az állam fokozott szerepvállalását követeli. Az emberi jogi alapú nőmozgalmaknak pedig az jelent kihívást, hogy hogyan törjenek ki abból a defenzív pozícióból, miszerint a női identitás problémás.

Gerberné Farkas Zsuzsanna, a Magyar Asszonyok Érdekszövetségének volt elnöke, mentálhigiénés szakember elsősorban Kopp Mária munkásságára támaszkodott, amikor a családi értékekről, a gyermekvállalásról beszélt. Kiindulópontja, hogy a magyar társadalom gyermek- és családbarát, hiszen a párok jóval több gyermekre vágnak, mint amennyi születik, s hogy jelentős az eltérés a vágyott és a tényleges gyermekszám között. A boldogságra törekvést és az értékorientáltságot hangsúlyozta. Előadásában megemlítette a gyermekvállalási korjelentős kitolódását, valamint hogy minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik egy nő, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy megszüli a tervezett gyermekeket. Bemutatta, hogy míg a 70-es évektől azt lehetett tapasztalni, hogy a nők nagyobb arányú munkaerő-piaci részvétele a csökkenő születési arányszámokkal párosult, addig a 90-es évektől ennek a fordítottja érvényesül. A női foglalkoztatás és a gyermekvállalás összehangolására pedig az atipikus munkavégzési formákat hozta fel példának.

Gerber Zsuzsa felteszi a kérdést, hogy „És hol vannak mindebben a férfiak?” Hiszen a kétkeresős családmódel ma már teljesen általános, mégis az az uralkodó felfogás, hogy a család fenntartása elsősorban a férfi feladata. Ez az attitűd pedig a férfiak számára igen súlyos krónikus stresszforrássá válhat, s így szerepet játszik a magyar férfiak idő előtti halálozásában is. Megszívlelendőnek tartotta a férfiak számára a „Pelenkázz, tovább élsz” jelszót, amit ő a gender-kutatások egyik fontos üzenetének tart.

Szerinte szemléletváltásra és komplex programokra lenne szükség, amelyek felkészítenek a felelős és elkötelezett, egyenrangú társas kapcsolatokra, az egymás közti kommunikációra és konfliktuskezelésre. Ennek érdekében nagyon fontosnaktartotta az ilyen készségek tanítását a pedagógusok folyamatos továbbképzése keretében.

Meglátása szerint az Orbán-kormány megfogadta a Népesedési Kerekasztal javaslatait és beépítette azokat családpolitikájába. Példaként hozta fel erre a gyed-extra név alatt ismertté vált intézkedéseket és a bölcsődei és óvodai férőhelyek növekvő számát.

Tóth Olga szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa vitába szállt Gerber Zsuzsa azon kijelentésével, miszerint a magyar társadalom gyermek- és családbarát lenne. Szerinte csupán annak látszik, de nem az.

Előadásának egyik fontos megállapítása, hogy ma nincs egységes családfogalom, mást és mást értünk alatta, sőt, olyan változatos kapcsolati formák és rokonsági viszonyok léteznek, amelyekre még szavunk sincs. Azt ajánlotta, hogy legyünk bátrak felvállalni, hogy mennyire sokfélék vagyunk, s ezt a sokféleséget a családpolitikákban is el kellene tudni ismerni, nem ránk erőltetni a megszokott, de egyre ritkább modellt. Tehát nagyon sokféle módon képzeljük el az életünket, ez a sokszínűség pedig kihívást jelent a szakpolitikáknak.

Sokan csupán a rendszerváltást követően vizsgálják a családi állapotok változásait, viszont ha az adatokat korábról szemléljük, azt láthatjuk, hogy egyrészt a változások korábról kezdődtek, másrészt a „család aranykora” - amikor a legnagyobb volt a házasságban élő nők aránya, illetve a legkevesebb a hajadonoké - éppen a 70-es, 80-as évekre tehető.

Az anyaság koncepciójában a szokásos kutatási kérdés az, hogy miért NEM születik annyi gyerek, amennyit az emberek ideálisnak tartanának, illetve terveznek. Tóth Olga azt javasolta, hogy fordítsuk meg a kérdést és inkább azt vizsgáljuk meg, MIÉRT születnek meg a megszülető gyerekek. Milyen motivációk segítenek a leendő szülőknek egy ilyen döntés

meghozatalában? A motivációk persze összetettek és változékonyak, a legtöbb ember nem fogalmazza meg tisztán és tudatosan a gyerekvállalási döntése motivációját, azonban mégis érdemes ezt végiggondolni. Előadásában Kirkpatrick modelljét felhasználva és a mai Magyarországra adaptálva négy csoporton belül (1. a gyerek előnyöket hoz, illetve hiánya hátrányt okoz, 2. a család körülményei, 3. a szülők egyéni szükségletei, 4. korábbi tapasztalatok) mintegy 15 típusát vázolta fel a gyerekvállalás mögöttes motivációinak. Azon kívül, hogy a házastársak közötti szerelem kifejezésére „szeretetgyerek” születik, létezik még pl. az „adógyerek” és „segélygyerek”, vagy a „kapcsolatgyerek”, aki a szülők szerint a kapcsolat értelmét adja. A „mentőgyerek” a szétesőben lévő kapcsolatot hivatott megmenteni, míg az „unokagyerek” a nagyszülők nyomására születik meg. A „pótgyerek” feladata a szülők meg nem valósított álmainak a beteljesítése lesz, a „mindenkinek van gyerek” pedig annak a társadalmi nyomásnak az eredménye, ami szerint egész életünkben a szülői szerepre szocializálódunk, ez az utunk.

Gerber Zsuzsa hangsúlyozta, hogy a gyermekvállalás ilyen megközelítése mindannyiunk számára egy önismereti feladat lehet, és mentálhigiénés szakemberként is ajánlotta, hogy valóban érdemes ezen elgondolkodni. Ő maga úgy érezte, hogy számára a gyerekkor egy nagyon jó élmény volt, „jó volt együtt lenni”, s szerinte nála a gyermekvállalás motivációi között meghúzódott az a vágy, hogy szeretné ezt továbbadni, hogy mások is részesei lehessenek ennek a jónak. Mindamellet hangsúlyozta, hogy valóban el kell ismerni a kapcsolatok sokféleségét, de látnunk kell, hogy a párok, és elsősorban a nők stabilitásra, biztonságra vágnak. Tóth Olga szerint tényleg a tartós párkapcsolati forma lehet az ideális, de feltette azt a kérdést, hogy mitől jelent nagyobb elköteleződést a házasság az együttélésnél, ha a házasságok több mint fele már válással végződik.

A résztvevők közötti egyetértésben fogalmazódott meg a közönség felől érkező észrevételek között több ízben is, hogy az anyaságnak és a szülővé válásnak kulcskérdése a két nem közötti viszony, s hogy a kérdéstről nem lehet a férfiak, az apák szerepének megkerülésével érdemben beszélni.

A szociálpolitika és a házasság összefüggésére hívta fel a figyelmet egy résztvevő – két példán keresztül. Sok pár, azért válik el, mert az egyedülálló szülő nagyobb támogatáshoz juthat, illetve özvegyek sora azért nem házasodik meg újra (együttélés helyett), mert így elesnének az özvegyi nyugdíjtól.

A potenciális vágy, a kívánt gyermekszám módszertani kérdés, a vágy és a valóság közötti kapcsolat, vagy távolság így nem egyértelmű – hangzott el a közönség soraiban. És azzal, hogy a kutatók is a kettő közötti szakadékot sulykolják hosszú évek óta, ezzel a nőkben folyamatos büntudatot keltenek.

Dósa Ágnes előadásában bioetikai nézőpontból közelítette meg az anyaság és a reprodukció kérdését. Felvázolta a létező asszisztált reprodukciós eljárásokat, mint a mesterséges ondóbevitel, a köznyelvben „lombikbébi eljárás”-nak hívott testen kívüli megtermékenyítés, valamint az éles vitát kiváltó béranyaság. Az etikai viták máig nem csillapodtak, így messze nem beszélhetünk konszenzusról, s éppen ezért vannak az egyes országokban hatalmas különbségek a jogi szabályozásban, ami azt eredményezi, hogy a nagyon megengedőtől a nagyon korlátozó szabályozásig terjed a spektrum. Dósa ugyanakkor a jogi/etikai vita

végtelenségére is felhívta a figyelmet, hiszen az újabb és újabb technológiák megjelenésével újabb kérdések kerülnek a felszínre.

Még a legrégebbi eljárásnak számító mesterséges ondóbevitel esetében sincsen konszenzus, hiszen ebben az esetben olyan etikai problémáról kell beszélnünk, minthogy morálisan elfogadható-e, ha a fogantatás és a szexuális kapcsolat egymástól elválik? S ugyancsak kérdés a partner fogalma (amennyiben a partner ivarsejtjeinek a beviteléről van szó), s ebben az értelemben azonosak-e a jogai a házastársnak és a partnernek? Dósa előremutatónak tartotta a magyar egészségügyi jogszabályozás ide vonatkozó részét, miszerint 1997 óta a törvény az egészségügyben nem tesz különbséget házastárs és élettárs között. A testen kívüli megtermékenyítés etikai szempontból való elfogadhatóságát elsősorban az dönti el, hogy mit gondolunk az embrió morális státuszáról, azaz meg lehet-e semmisíteni az embriót? Hasonló kérdés merül fel a genetikai szűréseknél is, azaz egyáltalán elfogadható-e a szelekció, illetve elfogadható-e a visszaültetésre ki nem választott embriók megsemmisítése?

Dajkaanyaságról vagy béranyaságról akkor beszélünk, amikor a testen kívül megtermékenyített petesejtet, a már fejlődésnek indult embriót a béranya méhében ültetik, aki kiviseli a terhességet, megszüli a gyermeket, és átadja az őt „megbízó” szülőknek. Az előadó szerint sok érvet találhatunk mellette, Magyarországon mégis tiltott, aminek elsősorban az az oka, hogy számos nehezen megoldható jogi kérdést vet fel, amire a jogi szabályozás nehezen talál megfelelő megoldást. Ilyen kérdés pl, a terhességet kihordó nő tudja-e szerződéskötéskor, hogy mire is vállalkozik, vagy mi történik, ha a terhesség során nem az elvárható gondossággal jár el (pl. kábítószerrel fogyaszt), vagy mi történik akkor, ha a szülést követően megtagadja, hogy a gyermeket átadja a genetikai szülőknek, vagy éppen mit teyünk abban az esetben, ha a genetikai szülők tagadják meg a gyermek átvételét?

Ingrid Kaokūla, az Észt Szülésznők Egyesületének képviselőjében az otthoni szülés új észt szabályozásának körülményeit ismertette meg velünk. Úgy tűnik, hogy ott, mint itthon, a természetes szülés és az otthoni szülés kérdései nem követik a megszokott politikai törésvonalakat, sőt, a 2000 és 2014 közötti, az otthoni szülés legalizálásáért folytatott munka során nem ütköztek semmilyen politikai ellenállásba. A viták nagy része orvosok és szülésznők között zajlott a törvény tartalmáról és formájáról – de nem arról, hogy kell-e egyáltalán szabályozás. Abban ugyanis egyetértés mutatkozott, hogy megfelelő feltételek teljesülése esetén az otthoni szülés ugyanolyan biztonságos, mint a kórházi szülés.

A szabályozás előzményének is tekinthető, hogy az észt kórházak országszerte új szolgáltatásokat kezdtek kínálni a szülő nőknek – ilyenek voltak a családi szülés, a vízben szülés, vagy a családi szoba használata szülés után. Tették ezt azért, mert miközben a termékenységi ráta csökkent, a kórházaknak jobb körülményeket kellett biztosítaniuk a szülő nők számára, illetve kimutatták, hogy pl. a meleg vízben szülés olcsó eljárásnak számít.

A törvény létrejöttében nagy szerepe volt az igazságügyi biztos azon állásfoglalásainak, miszerint a nőknek joguk van ahhoz, hogy tájékozott döntést hozzanak a saját szülésük körülményeivel kapcsolatban, tehát joguk van ahhoz is, hogy az otthonukban szüljenek, illetve hogy a szülésznőknek joguk van ahhoz, hogy szabadon üzzék a képzettségüknek megfelelő tevékenységet (terhesgondozás és normál terhesség levezetése).

Az idén megszavazott, mindössze háromoldalas törvény tartalmazza a független szülésznői szolgáltatások listáját, az ezekhez tartozó eljárásokat és az otthoni szülés lebonyolításának

feltételeit. A szabályozás meghatározza, hogy a kismamák közül kik választhatják az otthonszülést, és hogy mikor kell az anyát/újszülöttet kórházba vinni.

Szikra Dorottya szociálpolitikus arról tartott előadást, hogy az állam milyen szerepet vállalhat és vállal magára az anyaság és az anyák támogatására. Előadása elején visszautalt a konferencia elején is elhangzott maternalizmus fogalmára, amivel kapcsolatban két dolgot jegyzett meg. Egyrészt fontos kérdés az anyáknak és az anyai szerepeknek a jóléti államok fejlődésében betöltött funkciója, másrészt pedig felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar jóléti politikában sokáig a szükségletek „maternalizálódtak”, azaz az ellátásokra való jogosultság alapja egyre inkább az anyaság volt (és nem a szociális rászorultság). Ennek a gondolatmenetnek a folytatásaként tekinthető a familialista szociálpolitika, amely lényegét tekintve a családra hárítja a gondozással kapcsolatos teendőket. A Leitner által továbbfejlesztett „familializmus” modellben a családi szociálpolitikának is többféle válfaja lehet attól függően, hogy az állam támogatja-e pénzbeli ellátással az otthoni gondoskodást („explicit családiasság”) vagy sem („implicit családiasság”). Modelljében megtaláljuk a „választható családiasságot”, mint harmadik variációt, amely a pénzbeli ellátások mellett már olyan intézményes szolgáltatásokat is nyújt, amelyek leveszik a gondozás terhet a családról. A negyedik változat a „családtalanítás”, amelyben az állam a magas szintű szolgáltatásokon keresztül teljes mértékben átveszi a gondozás felelősségét.

A fenti gondolatmenetet követve vázolta fel az előadó röviden az anyaság támogatásának magyar történetét, kitérve a gyes 1967-es bevezetésére, az óvoda- és bölcsődefejlesztésre, illetve az anyák otthoni gondoskodó szerepének a világon egyedülálló támogatására (gyed, gyet). Az előadás harmadik részében Szikra az elmúlt évek ambivalens hozzáállására hívta fel a figyelmet. Az Orbán-kormány politikáját nézete szerint ugyanis konzervatív ideológia jellemzi, amely a hagyományos férfi-női szerepek erősítését, a férfiak otthoni szerepének láthatatlanságát is jelenti, hiszen az ő terük a „köz”, a pénz és a politika. Társadalmpolitikájának eredménye a polarizálódó társadalom, a növekvő gyermekszegénység és női kiszolgáltatottság. Családpolitikájában azonban ambivalens, mivel „otthon is tart meg nem is”, hiszen pl. a gyes visszaállítása mellett egyre inkább a nők munkaerőpiacra való visszatérésére ösztönöz, a kötelező óvodáztatás pedig kifejezetten társadalmasító lépés.

Renata Hryciuk magát nyíltan feminista, baloldali tudósnek tartó lengyel antropológus. Előadásának középpontjában az anyák jogainak szociális jogokként való felfogásának szükségessége állt. Egy, a 2000-es évek első felében megjelenő, több mint háromezerezer embert mozgósító szerveződésre hívta fel a figyelmet, az egyedülálló anyák országos mozgalma, amely elsősorban Lengyelország szegényebb régióiban, a szegény anyák részvételével alakult meg. Talán éppen ezért is volt sikertelen a küzdelmük, hiszen a szegény anya a kommunista korszak maradványaként, élőködőként jelent meg a nyilvánosság előtt. Ezek a nők szinte semmilyen támogatást nem kaptak az alulról szerveződő lengyel feminista mozgalomtól, s nem vettek róluk tudomást a feminista politikusok sem. Hryciuk ezt arra vezette vissza, hogy a lengyel feminizmust elcsábította a neoliberalizmus, azt csupán a kulturális és reprodukciós jogok érdeklik, ahelyett, hogy a szociális jogok felé fordulna.

Szerinte a lengyel feminizmus nem lehet vak, le kell másznia az elefántcsonttoronyból és ki kell szélesítenie, meg kell változtatnia a feminista mozgalom céljait.

A konferencia résztvevői felől számos kérdés hangzott el az otthonszüléssel kapcsolatban, amelyek közül a legfigyelemreméltóbb a hálapénz szerepére vonatkozott, hiszen a kérdező szerint Magyarországon a hálapénzben érdekelt felek ellenállása nagy akadálya a szabályozás megalkotásának. Kaoküla reakciója sokunknak elgondolkodtató kell legyen, miszerint a hálapénz számára ismeretlen fogalom. Elhangzott ugyanakkor, hogy Magyarországon éppen a szakembereknél akad el a szabályozás folyamata, amire Kaoküla ismét hangsúlyozta, hogy az otthonszülés az egészséges anyák számára veszélytelen, s náluk kifejezetten a szakemberek ajánlották, hogy szülessen meg az ésszerű szabályozás. Így lehetett volna ugyanis elkerülni pl. azt a két halálesetet is, amelyek a szabályozatlanság hiányából fakadva következtek be. A vitában hangzott el az is, hogy bár nem volt korábban szabályozva, kriminalizálva sem volt az otthonszülés, s hogy többnyire a médiában is olyan szereplőket szólaltattak meg, akik pozitív példaként szolgálhattak.

A konferencia egyik résztvevője szerint, aki maga is átesett lombikbébi eljáráson, a meddőségi kezelésen résztvevők társadalmi megítélésével is kellene foglalkoznunk, azzal a külső nyomással, ami a nőket hibáztatja a meddőségük, vagy a sikertelen beavatkozás miatt. Kényelmetlenség, titkolózás és stressz kíséri így a kezelést, ami nemhogy nem kedvez, de árt is a sikerességnek.

A feministákról alkotott kép Magyarországon sem foglalja magában az anyaság, az anyai jogok érvényesítést, s ez valóban nagy kár – hangzott el ez is a közönség soraiban. Pedig azok az országok, ahol az állam a nők számára kiemelkedő szolgáltatásokat, intézményeket nyújt a gondozási tevékenységek elvégzéséhez, állami feminizmust valósítanak meg.